

KVANTIFIKÁCIA VEĽKOSTI NEPLATENEJ PRÁCE V DOMÁCNOSTIACH V SR

QUANTIFICATION OF THE UNPAID WORK AMOUNT IN THE HOUSEHOLDS IN SR

KAŠČÁKOVÁ Alena

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá popisom priebehu štatistického prieskumu, ktorého cieľom bolo kvantifikovať objem neplatennej práce v domácnostiach na Slovensku a poznať ekonomické a neekonomické charakteristiky domácností ako determinanty ovplyvňujúce veľkosť neplatennej práce. Prieskum prebiehal v dvoch etapách – predprieskum a hlavný prieskum. Výsledkom bola informácia o veľkosti a štruktúre týždenného objemu neplatennej práce v reprezentatívnej vzorke slovenských domácností doplnená o informácie o platenom zamestnaní, motivácii, názoroch a socio-demografických charakteristikách domácností. Získané údaje boli prepočítané na celú populáciu a rok, pričom bol kvantifikovaný podiel neplatennej práce vytvorenej v domácnostiach z celkového objemu HDP vytvoreného na Slovensku v roku 2011.

Abstract

The contribution deals with the description of the statistical survey process that aimed at the quantification of the unpaid work in Slovak households and to have knowledge of the economic and non-economic characteristics of the households as the determinants influenced the amount of the unpaid work. The survey was conducted in two stages – pre-research and the main research. The information of the volume and the structure of the weekly unpaid work in the representative sample of the Slovak households completed by the information of the paid job, motivation, opinions and the socio-demographic characteristics of the households was the result of the research. The observed data was recalculated into the whole population and the year and the proportion of the unpaid work in the households from the GDP created in Slovakia in 2011 was quantified.

1 NEPLATENÁ PRÁCA V DOMÁCNOSTIACH

V najširšom zmysle zahŕňa široký okruh činností mimo oficiálneho trhu práce, ktoré nie sú finančne odmeňované. V širšom vymedzení znamená akúkoľvek činnosť využívajúcu ekonomické zdroje na uspokojenie potrieb - prácu v domácnosti, starostlivosť o dieťa a iné závislé osoby, prácu v dobrovoľných organizáciách, pomoc v rodinnom podniku a pod. (glosár rodovej terminológie, 2012).

Vymedzenie činností v domácnosti, ktoré sú charakterizované ako neplatená práca vychádza z definície SNA, t.j. ide o aktivity, ktoré sa nachádzajú mimo produkčných hraníc ESA alebo o aktivity, za ktoré vykonávateľ nezíska finančnú náhradu, ale môžu sa započítať do HDP. Do prvej skupiny činností sa v rámci neplatennej práce v domácnosti započítava príprava jedál, domáce práce – upratovanie, výroba a údržba textílií, pestovanie okrasných rastlín, starostlivosť o zvieratá – domácich miláčikov, oprava a údržba bytu a automobilu, nakupovanie a služby, starostlivosť o deti, o dospelých a dobrovoľnícka činnosť. Do druhej skupiny činností, ktoré sú zahrnuté do neplatennej práce v domácnosti, ale môžu byť ocenené

na trhu patrí pestovanie úžitkových rastlín, chov hospodárskych zvierat a výstavba rekonštrukcie (Považanová, Paľa, 2011).

Pri kvantifikácii neplatenej práce v domácnosti budeme v ďalšom rozlišovať neplatenú prácu celkom a neplatenú prácu s vylúčením trhových činností.

2 MOŽNOSTI ZISŤOVANIA VEĽKOSTI NEPLATENEJ PRÁCE V DOMÁCNOSTIACH

Veľkosť neplatenej práce v ekonomikách jednotlivých krajín nie je rovnaká, ovplyvňuje ju množstvo ekonomických, legislatívnych, sociálnych demografických i sociologických faktorov. Nie sú jednotné ani metódy a postupy jej merania. Prevažujúcim zdrojom informácií o veľkosti a štruktúre neplatenej práce v európskych krajinách i v ďalších krajinách sveta je Štatistické zisťovanie využitia času (TUS). Na kvantifikáciu veľkosti neplatenej práce sa v niektorých krajinách využívajú i dáta získané z populačného censusu. Na odhad veľkosti času, stráveného na vykonávanie vybraných činností neplatenej práce v domácnostiach sa v európskom kontexte môžu využiť vybrané otázky z dotazníkového prieskumu Second European Quality of Life Survey (2007).

Na Slovensku v súčasnosti neexistuje relevantný zdroj informácií o veľkosti neplatenej práce v domácnostiach. Preto bolo potrebné uskutočniť primárny dotazníkový prieskum v domácnostiach, ktorý by umožnil poznať rozsah a štruktúru neplatenej práce v slovenských podmienkach. V súvislosti s cieľom zisťovania boli získavané aj socio-demografické a ekonomické údaje o domácnostiach a ich členoch, ktoré by pomohli identifikovať vplyv faktorov ovplyvňujúcich veľkosť neplatenej práce. Prieskum bol metodicky i organizačne zastrešený výskumným tímom vedeckého projektu VEGA 1/1141/11 Trh práce v kontexte špecifik neplatenej práce, meranie jej rozsahu a dopadu na domácnosti, podnikateľskú sféru a ekonomiku.

3 PREDPRIESKUM V DOMÁCNOSTIACH SR

Dotazníkový prieskum týkajúci sa zistenia objemu neplatenej práce v slovenských domácnostiach sa uskutočňoval v 2 etapách – predprieskum a hlavný prieskum. Etapa predprieskumu mala za cieľ otestovať dotazník, štruktúru, úplnosť a zrozumiteľnosť otázok, overiť pokrytie priestoru v rámci SR a overiť opodstatnenosť hypotéz ekonomického aj neekonomického charakteru. Hlavný výskum bol naplánovaný na jar 2012. Bolo rozhodnuté realizovať prieskum prostredníctvom anketárov – študentov dobrovoľníkov, po predchádzajúcom školení, usmernení a konzultáciách v procese zberu dát. Bolo potrebné upresniť a zjednotiť definície, vymedziť štatistický súbor, vybrať znaky, ktoré sa budú prostredníctvom dotazníka zisťovať.

Predprieskum časovo pokrýval koniec roka 2011, konkrétne obdobie 21. 11. - 13. 12. 2011. Bolo oslovených 233 domácností a v nich 763 jednotlivcov, vo všetkých krajoch SR. V dotazníku sa prelínali dve štatistické jednotky – 8 otázok bolo smerovaných na jednotlivých členov domácnosti a 4 otázky na domácnosť ako celok. Boli zisťované socio - demografické znaky respondentov – členov domácností i domácnosti ako celku, týždenná veľkosť času, ktorý členovia domácnosti venujú jednotlivým činnostiam klasifikovaným ako neplatená práca v domácnostiach, informácie o platených zamestnaniach, dobrovoľníckej práci, pomoci pri neplatenej práci, motivačné faktory, názory respondentov na rozsah neplatenej práce v budúcnosti, vzťah k neplatenej práci, a pod.

Bolo zistené, že je získaný výber nie je reprezentatívny podľa niektorých dôležitých charakteristík ako priestor (príslušnosť ku krajom) a počet členov domácností. Ukázalo sa, že je potrebné precizovať aj štruktúru výberu podľa pohlavia, pretože sa predpokladalo, ide o jeden z kľúčových faktorov, vplývajúcich na veľkosť neplatenj práce v domácnostiach. Štruktúra dotazníka sa ukázala ako vyhovujúca, boli však vylúčené otázky s vysokou non-response a v prípade kľúčovej otázky týkajúcej sa veľkosti neplatenj práce boli doplnené možnosti veľkosti sezónnosti u niektorých činností, kde to bolo opodstatnené. V prípade niektorých otázok sa ukázala potreba doplnenia možností odpovedí, niektoré formálne úpravy dotazníka a doplnenie vysvetliviek ku voľbe odpovedí a ich kódovaniu. Detailnejšie výsledky predvýskumu boli publikované (Kaščáková, Nedelová 2012).

4 VÝSLEDKY HLAVNÉHO PRIESKUMU V DOMÁCNOSTIACH SR

Na základe výsledkov predprieskumu a na základe odporúčaní odborníkov boli v obsahu a forme dotazníka a v organizácii zisťovania urobené niektoré úpravy. Dotazník bol rozdelený do 12 modulov:

7 modulov pre členov domácnosti

- Sociálno-demografické charakteristiky
- Koľko hodín do týždňa v priemere respondenti venujú jednotlivým kategóriám neplatenj práce
- Informácie o platených zamestnaniach
- Kto najčastejšie v domácnosti pomáha pri neplatenj práci
- Názor na rozsah neplatenj práce v budúcnosti.
- Motivácia k neplatenj práci

5 modulov pre domácnosť

- Starostlivosť o deti v predškolskom veku
- Typ domácnosti
- Typ obce
- Región
- Vysvetlivky k dotazníku

Hlavný prieskum sa uskutočnil v období 22. 2. – 2. 4. 2012. Celkovo bolo oslovených 1 564 domácností vo všetkých krajoch SR a v nich 4 435 jednotlivcov. Hlavný prieskum mal dva hlavné ciele: overiť hypotézy ekonomického aj neekonomického charakteru a vyčíslit veľkosť neplatenj práce v domácnostiach SR. Na to bolo potrebné zabezpečiť reprezentatívny výber domácností, aby nedošlo ku skresleniu výsledkov po spracovaní dotazníkov. Po konzultáciách s pracovníkmi Štatistického úradu SR a ich skúseností pri organizovaní podobných zisťovaní výskumný tím došiel k záveru, že je požadovaná reprezentatívnosť podľa priestoru (príslušnosť ku krajom), počtu členov domácnosti a podľa pohlavia. Spracovanie získaných údajov bolo realizované programom SPSS (PASW Statistics 18). Pri testovaní bola zvolená hladina významnosti 0,05 a na testovanie bol zvolený chí-kvadrát test dobrej zhody. Výsledky overenia reprezentatívnosti sú uvedené v tabuľkách 1 až 6.

Tabuľky 1 - 2 Overenie reprezentatívnosti výberu podľa priestoru (príslušnosti ku krajom)

Kraj			
	Observed N	Expected N	Residual
1	488	495,3	-7,3
2	428	455,5	-27,5
3	503	486,5	16,5
4	555	566,1	-11,1
5	567	566,1	,9
6	541	539,6	1,4
7	696	667,8	28,2
8	649	650,1	-1,1
Total	4427		

Prameň: výstup SPSS

Pokračovanie tabuľky:

Test Statistics	
	Kraj
Chi-square	3,747 ^a
df	7
Asymp. Sig.	,808

a. 0 cells (.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 455,5.

Tabuľky 3 - 4 Overenie reprezentatívnosti výberu podľa počtu členov domácnosti

pocet_clenov_sk			
	Observed N	Expected N	Residual
1,00	368	384,7	-16,7
2,00	343	358,2	-15,2
3,00	323	292,5	30,5
4,00	333	334,7	-1,7
5,00	197	193,9	3,1
Total	1564		

Prameň: výstup SPSS

Pokračovanie tabuľky:

Test Statistics	
	pocet_clenov_sk
Chi-square	4,614 ^a
df	4
Asymp. Sig.	,329

a. 0 cells (.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 193,9.

Tabuľky 5 - 6 Overenie reprezentatívnosti výberu podľa pohlavia

Pohlavie			
	Observed N	Expected N	Residual
1	2108	2150,0	-42,0
2	2325	2283,0	42,0
Total	4433		

Prameň: Výstup SPSS

Test Statistics	
	Pohlavie
Chi-square	1,594 ^a
df	1
Asymp. Sig.	,207

a. 0 cells (.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 2150,0.

Prameň: Výstup SPSS

Z výsledkov overenia reprezentatívnosti je zrejmé, že na všetkých bežných hladinách významnosti je výber reprezentatívny podľa všetkých troch zvolených znakov – príslušnosť ku krajom, počet členov domácnosti a príslušnosť k pohlaviu.

Po dosiahnutí reprezentatívnosti bolo potrebné zamerať sa tiež na výber výlučne relevantných a porovnateľných údajov. Vzhľadom na platnú legislatívu, do výpočtu celkového objemu neplatennej práce v domácnostiach na Slovensku ako aj za jednotlivé činnosti bola braná do úvahy len práca respondentov vo veku 15 rokov a starších. Opýtaní respondenti uviedli tiež sezónnosť niektorých činností v priebehu roka. Pre ďalšie výpočty bolo potrebné dosiahnuť porovnateľnosť údajov na ročný prepočet objemu neplatennej práce. Objem času, stráveného na sezónne činnosti bol preto prepočítaný na takú hodnotu, aká by bola v prípade jej celoročného vykonávania.

Pri deskripcii súboru opýtaných respondentov sme sa sústredili predovšetkým na druhý modul, týkajúci sa objemu času, ktorý respondenti venujú jednotlivým činnostiach, týkajúcim sa neplatennej práce v domácnosti. Pri sledovaní štruktúry týchto činností podľa pohlavia sa ukázali výrazné rozdiely medzi časom, stráveným mužmi a ženami pri príprave jedál,

upratovaní, údržbe textílií, starostlivosti o okrasné rastliny, starostlivosti o deti i o dospelých, vo všetkých prípadoch v prospech výraznejšieho podielu ženskej časti populácie na týchto činnostiach. V prípade opráv a údržby i výstavby a rekonštrukcií to bolo v prospech mužskej časti populácie. Celkový priemerný týždenný čas, strávený mužmi v domácnosti bol 21,41 hodín, u žien to bolo 35,58 hodín. Zo získaných údajov a vypočítanej smerodajnej odchýlky bola zrejma pomerne vysoká variabilita odpovedí na otázku objemu stráveného času na všetky druhy činností neplatennej práce v domácnosti. Detailné výsledky sú uvedené v tabuľke 7.

Celkovo celý súbor sledovaných respondentov vykázal týždenný objem neplatennej práce 25,8 hodín, čo predstavovalo denný objem približne 3,7 hodín (222 minút), t.j. porovnateľnú hodnotu s údajmi, získanými v TUS zisťovaní v niektorých európskych krajinách. V jednočlenných domácnostiach pripadalo týždenne 26 hodín neplatennej práce na člena domácnosti, v dvojčlenných domácnostiach 34,1 hodín na jedného člena domácnosti, v trojčlenných 23,9 hodín, v štvorčlenných 22,1 hodín a v päť a viacčlenných 20,9 hodín, vo všetkých prípadoch vždy na člena domácnosti.

Tabuľka 7 Deskriptívne charakteristiky týždenného objemu času stráveného na jednotlivé činnosti neplatennej práce i na celkovú neplatenú prácu v domácnosti

Statistics

Pohlavie	Príprava jedál	Upratovanie	Textílie	Okrasné rastliny	Domáci miláčikovia	Oprava a údržba	Nakupovanie a služby
M Valid	1831	1831	1831	1831	1831	1831	1831
Missing	14	14	14	14	14	14	14
Mean	3,28	2,99	,48	,80	1,68	2,06	2,52
Std. Dev.	3,735	3,834	1,206	2,874	4,982	3,261	2,553
F Valid	2115	2115	2115	2115	2115	2115	2115
Missing	9	9	9	9	9	9	9
Mean	8,53	6,03	2,87	1,41	1,75	,26	3,63
Std. Dev.	6,592	4,994	3,352	2,624	5,023	,810	2,963

Pokračovanie tabuľky:

Statistics

Pohlavie	Úžitkové rastliny	Hospodárske zvieratá	Výstavba a rekonštrukcia	Starostlivosť o deti	Starostlivosť o dospelých	Dobrovoľnícka práca	Neplatená práca celkom
M Valid	1831	1831	1831	1831	1831	1831	1831
Missing	14	14	14	14	14	14	14
Mean	1,43	,93	,97	3,29	,68	,39	21,41
Std. Dev.	3,165	3,127	2,902	9,585	3,240	2,053	20,226
F Valid	2115	2115	2115	2115	2115	2115	2115
Missing	9	9	9	9	9	9	9
Mean	1,53	,56	,28	6,96	1,50	,38	35,58
Std. Dev.	2,926	2,141	1,432	19,016	7,973	2,894	31,216

Prameň: výstup SPSS

Pri porovnávaní rozdielov medzi mužmi a ženami sa ukázal aj rozdiel stráveného času v platenom zamestnaní. Týždenný objem času, stráveného v platenom zamestnaní bol u mužov $43,8 \pm 12,7$ hodín a u žien $39,7 \pm 13,8$ hodín.

Zaujímavé je tiež porovnanie priemerného týždenného objemu neplatenj práce v domácnostiach žijúcich v rôznych typoch obcí. 283 domácností žijúcich v krajských mestách vykázalo priemerný týždenný objem času venovaného neplatenj práci 56,34 hodín, 654 domácností z obcí so štatútom mesta (iného ako krajského) venovalo neplatenj práci 71,63 hodín a 622 domácností v iných obciach 86,11 hodín.

Diferencovaná bola tiež situácia v objeme neplatenj práce v jednotlivých krajoch. Najvyšší priemerný týždenný objem neplatenj práce vykázali domácnosti v Žilinskom kraji (88,84 hodín za domácnosť), ďalej v Nitrianskom kraji (86,26 hodín), v Trnavskom kraji (81,79 hodín), v Prešovskom kraji (79,23 hodín), v Banskobystrickom kraji (72,38 hodín), v Košickom kraji (70,88 hodín), v Trenčianskom kraji (69,79 hodín) a v Bratislavskom kraji (54,99 hodín).

5 HODNOTA NEPLATENEJ PRÁCE V DOMÁCNOSTIACH V SR

Pre výpočet objemu neplatenj práce v domácnostiach na Slovensku a vyjadrenie jej podielu z objemu HDP bola zvolená inputová metóda a generalistický prístup. Preto bolo potrebné oceniť všetky druhy činností tvoriacich neplatenú prácu veľkosťou hrubej mesačnej mzdy za porovnateľné činnosti v národnom hospodárstve SR v roku 2011. Bola použitá Klasifikácia zamestnancov podľa vybraných zamestnaní (KZAM). Dobrovoľnícka činnosť bola ocenená priemernou hodinovou mzdou za všetky činnosti tvoriace neplatenú prácu v domácnosti. Hrubá mesačná mzda bola prepočítaná na priemernú hrubú hodinovú mzdu v jednotlivých zamestnaniach. Pri výpočte bol použitý priemerný mesačný počet pracovných hodín v roku 2011, t.j. 171,67 hodín. Týždenný objem času venovaného na jednotlivé činnosti v domácnosti v hodinách bol vynásobený hrubou hodinovou mzdou. Hodnota neplatenj práce za všetky činnosti a všetkých respondentov bola agregovaná za domácnosti podľa počtu jej členov. Jednotlivým typom domácností podľa počtu členov boli pridelené váhy podľa zastúpenia domácností vo výbere a po prevážení bola vyjadrená jej hodnota za jednotlivé typy domácností podľa počtu členov. Týždenná hodnota neplatenj práce bola prenasobená počtom týždňov v roku 2011 a jej ročná hodnota vydelená objemom HDP v roku 2011, ktorý publikoval Štatistický úrad SR, vo výške 63 906 mil. Eur. Výsledný podiel predstavuje podiel hodnoty neplatenj práce bez trhových činností z objemu HDP vytvoreného v SR v roku 2011 a to 27,43 %. V prípade, že by sme do hodnoty neplatenj práce zahrnuli trhové činnosti (v prípade klasifikácie činností v domácnosti by išlo o chov hospodárskych zvierat, pestovanie úžitkových rastlín, výstavbu a rekonštrukcie), podiel neplatenj práce vytvorenej v domácnostiach by sa zvýšil na 30,94 % z objemu HDP vytvoreného v roku 2011.

ZÁVER

Výsledky výskumu potvrdili očakávania ohľadom pomerne vysokého týždenného objemu neplatenj práce v domácnostiach (v priemere viac ako 20 hodín na osobu v domácnosti, vo veku od 14 rokov) a očakávaných rozdielov v objeme neplatenj práce u žien a mužov s ohľadom na diferencie v závislosti od druhu vykonávanej práce.

V ďalšom výskume je možné zohľadniť iné metódy ocenenia hodnoty neplatenj práce, napr. špecialistický prístup. Pri ohodnotení dobrovoľníckej práce je tiež možné zvoliť diferencované postupy jej ocenenia.

Poznanie výrazných rozdielov neplatenj domácej práce s vyšším objemom u ženskej časti populácie na Slovensku (ženy odpracovali v domácnosti v priemere týždenne asi o 14 hodín viac ako muži) a rozdielov času, stráveného v platenom zamestnaní dáva odpoveď napríklad na otázku prečo sú ženy v platenom zamestnaní mzdovo znevýhodňované. Muži, ktorí spravidla vykonávajú len málo prác v domácnosti a starostlivosti o deti, si môžu dovoliť tráviť v práci nadčasy. Naproti tomu ženy, ktoré sú nútené hľadať všetky možnosti na zosúladenie rodinného a pracovného života, sa snažia o čo najhospodárnejšie a najefektívnejšie využitie času vrátane toho pracovného. Ak sa teda pri evaluácii práce berie do úvahy len počet odpracovaných hodín a nadčasy a neberú sa do úvahy individuálne rozdiely v efektivite a produktivite práce, môže to znevýhodňovať ženy (Pietruchová, 2008).

Použitá literatúra

1. KAŠČÁKOVÁ, A, NEDELOVÁ, G. Možnosti odhadu veľkosti neplatenj práce v domácnostiach SR. In : Forum Statisticum Slovacum 2012. Bratislava: SŠDS 2012. ISBN 978-80-87314-20-3.
2. PAĽA, J., POVAŽANOVÁ, M. 2011. Metódy merania monetárnej hodnoty neplatenj práce. In : Nové trendy – nové nápady 2011. Znojmo: Súkromná vysoká škola ekonomická Znojmo s.r.o. 1. Vyd. September, 2011. ISBN 978-80-87314-20-3.
3. NEPLATENÁ PRÁCA. Glosár rodovej terminológie. In:
<http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=150>
4. NEDOCENÁ PRÁCA ŽIEN. In:
<http://pietruchova.wordpress.com/2008/04/10/nedocenena-praca-zien/>

Kontaktné údaje

Alena KAŠČÁKOVÁ, Ing. PhD.
Ekonomická fakulta
Univerzita Mateja Bela
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
Slovenská republika
alena.kascakova@umb.sk